

Vikingatida och tidigmedeltida gårdslämningar i Söndrums kyrkby

Per Wranning
med bidrag av Anders Håkansson

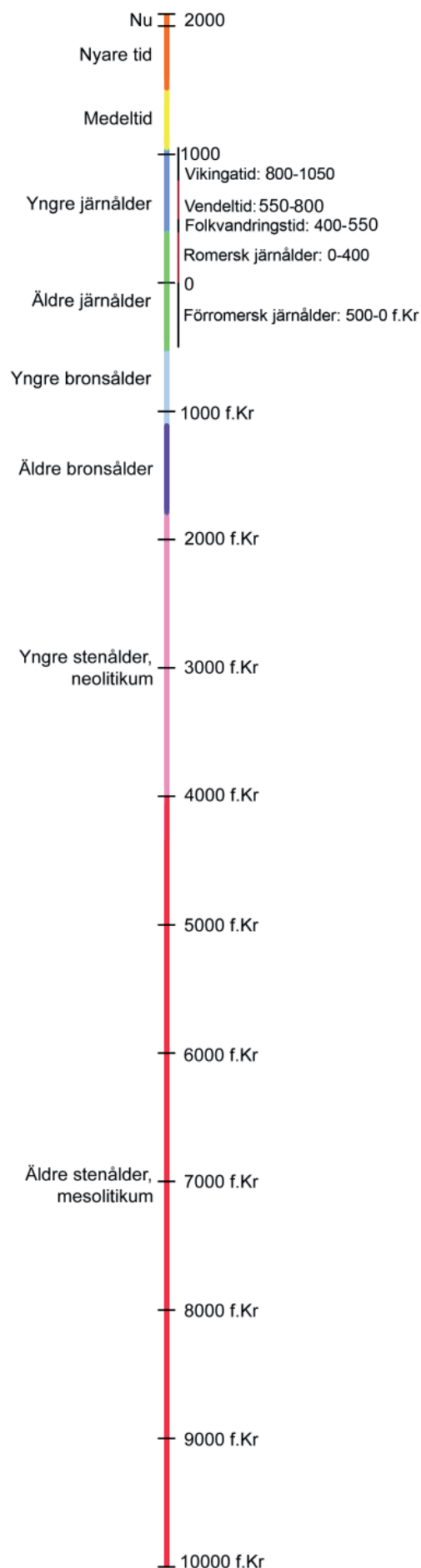
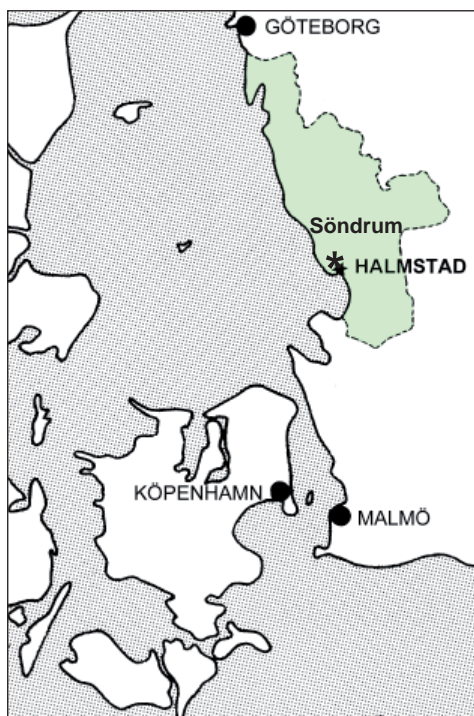

ARKEOLOGISKA RAPPORTER FRÅN HALLANDS LÄNSMUSEER 2010:3

Halland, Söndrums socken, Söndrum 3:8, RAÄ 98

KULTURMILJÖ
HALLAND

Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland,
Uppdragsverksamheten, Halmstad 2010
Arkeologisk undersökning 2005.

Omslagsfoto: Utsikt över undersökningsområdet från Söndrums kyrkas byggnadsställning.

Foto: Anders Håkansson

Layout: Monica Bülow Björk

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet.

Ärende nr Ms2006/02316.

ISSN 1400-8750

ISRN HM-UV-R--10/3-SE

Innehåll

1. Inledning	5
2. Söndrums kyrkby med omnejd – naturomgivning, fornlämningsbild och historisk bakgrund	6
3. Målsättning	7
4. Metod.....	7
4.1. Publik verksamhet	9
5. Undersökningsresultat.....	11
5.1. Anläggningar.....	11
5.1.1. Brunnar.....	11
5.1.2. Neolitiska gropar.....	12
5.2. Analyser	13
5.2.1. Vedartsanalys.....	13
5.2.2. ¹⁴ C-analyser.....	14
5.2.3. Makrofossilanalys.....	14
5.3. Fynd.....	14
5.4. Hus	16
5.4.1. Hus 1	16
5.4.2. Hus 2	21
5.4.3. Hus 3	24
5.4.4. Hus 4	26
5.4.5. Hus 5.....	28
5.4.6. Hus 6.....	28
6. Delområde 2a sett ur ett större perspektiv	31
7. Sammanfattning	32
Referenser.....	32
Tekniska och administrativa uppgifter.....	33

- Bilaga 1. Anläggningslista
- Bilaga 2. Fyndlista
- Bilaga 3. Vedartsanalys, Thomas Bartholin
- Bilaga 4. Makrofossilanalys, Karin Viklund
- Bilaga 5. ¹⁴C-analys
- Bilaga 6. Konserveringsrapport, SVK
- Bilaga 7. Myntbestämning, KMK
- Bilaga 8. Osteologisk rapport, Leif Jonsson
- Bilaga 9. Fotolista
- Bilaga 10. Ritningsförteckning
Ritningar

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartbladet 042 73 (4C 7d). Undersökningsområdet är markerat. Skala 1:15 000.

1. Inledning

Stadsbyggnadskontoret, Halmstads kommun planerar omfattande nybyggnation av bostäder i och i omedelbar anslutning till Söndrums kyrkby. Med anledning av detta utfördes en arkeologisk utredning under försommaren 2002 inom ett cirka 327 500 m² stort område, motsvarande merparten av det planerade exploateringsområdet (Ängeby 2002). De ytor som utifrån utredningsresultaten förmodades ha arkeologiskt intressant potential förundersöktes därefter hösten 2003. Förundersökningen visade att tre ytor innehåller omfattande lämningar av stort antikvariskt intresse; gravfältet RAÄ 5 som visade sig vara avsevärt större än vad som tidigare var känt,

boplatslämningarna inom delområde 1A omedelbart väster om Söndrums kyrka, samt boplatslämningarna inom delområde 2A västsydväst om Gamla Tylösandsvägen (Håkansson, Perneby och Wranning 2004). Länsstyrelsens beslutade att det cirka 5500 m² stora gravfältet skulle undantas från byggnation och bevaras i form av grönområde. Det drygt 7000 m² stora delområde 1A motsvarar den yta där Söndrums församling planerat att utvidga kyrkogården, vilket i nuläget dock ännu inte är helt fastställt. Slutundersökning av det drygt 3500 m² stora delområde 2A, enligt förundersökningsresultaten bedömt som varandes utkanterna av ett större boplatsoområde av okänd ålder, beställdes av Stadsbyggnadskontoret

Figur 2. Plan över förundersökningsområdet med delområden och sökschakt. Föreliggande rapport behandlar slutundersökning av delområde 2A. Skala 1:4000.

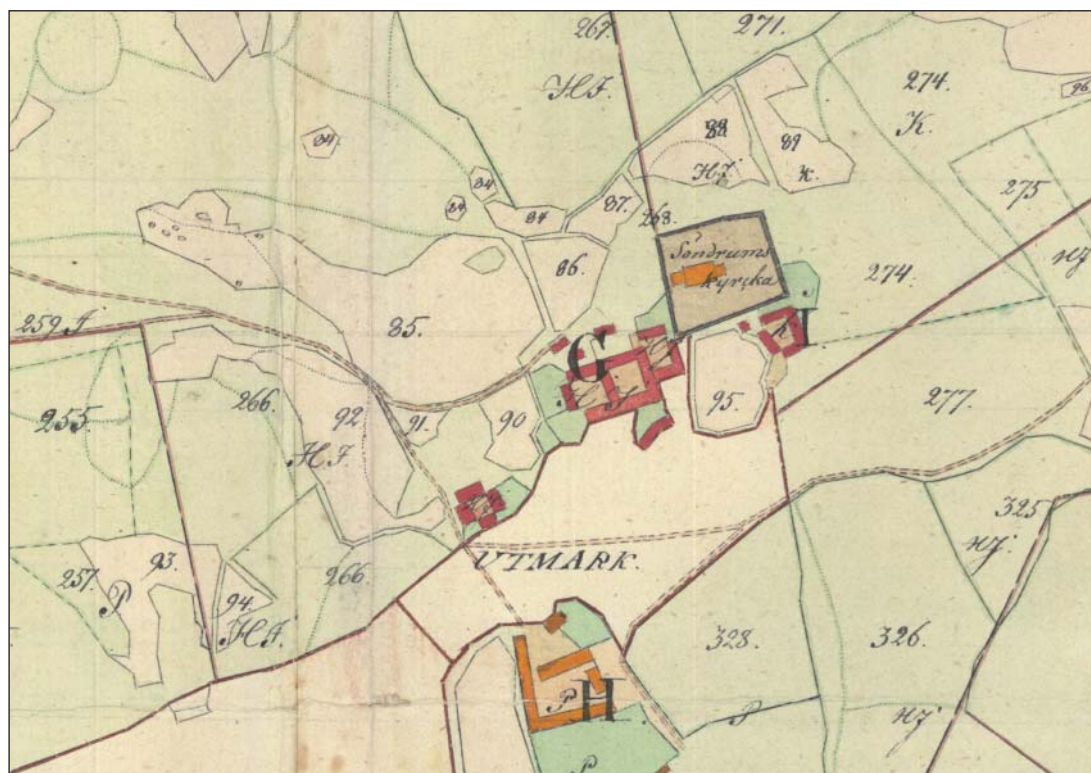
2005-02-21 och beslutades av länsstyrelsen 2005-04-15. Undersökningen genomfördes av personal från Kulturmiljö Hallands arkeologiska uppdragsverksamhet i Halmstad under några veckor våren 2005. Föreliggande rapport behandlar undersökningen och dess resultat.

2. Söndrums kyrkby med omnejd – naturomgivning, fornlämningsbild och historisk bakgrund

Söndrums kyrkby är belägen cirka fyra kilometer väster om Halmstads nuvarande centrum. Till kusten är avståndet endast någon kilometer. I dag är områdena söder och öster om Söndrums äldre bykärna i det närmaste helt exploaterad, men i norr och väster breder fortfarande de öppna jordbruksmarkerna ut sig. Undersökningsområdet är beläget cirka 34 m ö h, uppe på krönet av en moränhöjd som löper i nordost-sydvästlig riktning. Norr om denna breder Vapnöslätten ut sig. Jordmånen inom undersökningsområdet består av sandig-grusig morän med ställvis inslag av större block. Den öppnade ytan sluttar svagt mot västsydväst och i de låglänta sydvästliga partierna övergår jordmånen i torviga jordlager och alvens vitgråa, grundvattenavsatta färgningar visar att mark-

förhållandena i denna riktning lämpat sig betydligt sämre för bosättning. På 1816 års karta (Akt 19, Söndrums socken) framgår det att området då hörde till byns inägor och nyttjades som åker. Åkermarken upphörde dock exakt där de sämre markförhållandena tar vid och områdena väster därom nyttjades som äng (namngiven som *Stelehögsäng* – en referens till den intilliggande Stegelhögen). Det kan noteras att vid förundersökningstillfället användes hela området väster om Gamla Tylösandsvägen som fårhage, vilket sannolikt kan ses som ytterligare en indikation på att marken inte heller i modern tid ansetts lämplig för uppodling.

Söndrums kyrka är belägen endast tvåhundra meter ostnordost om undersökningsområdet. Det är inte känt när kyrkan uppfördes, men osäkra uppgifter gör gällande att den nuvarande stenkyrkan har föregåtts av en kyrka i trä. De äldsta delarna av stenkyrkan tros dock härstamma från 1200-talet. Det äldsta kända skriftliga belägget för namnet Söndrum är daterat 1349 och återfinns i danskt medeltida diplom (de äldste danske archivregistraturer) (Ångeby 2002:6). Namnformen varierar därefter något under årens lopp. År 1386 stavas det *Synderom*. Namnet antas betyda *det södra hemmet* och syftar antagligen på läget till Onsjo drygt två kilometer nordväst därom.

Figur 3. Storskifteskarta från 1816, Söndrum nr 1-3, Söndrums socken.

Även Onsjö är skriftligt belagt år 1349, då "...een qwarn i Odensö" omnämns. Namnet syftar med all sannolikhet till gudanamnet Odhin/Oden (Sahlgren 1948:152f).

Den kända och synliga bilden av traktens förhistoriska lämningar representerar alla förhistoriska tidsperioder. Spåren efter förhistoriska bosättningar är dock få, förutom de lämningar som påträffades i samband med projektets inledningsvis refererade utredning och förundersökning. Antalet registrerade gravar och lösfynd är desto större. Medan gravarna dateras till brons- och järnålder låter sig lösfynden främst dateras till senneolitikum. Boplatslämningarna inom delområde 1A är belägna exakt inom den yta som benämns *Toften* i handlingarna till 1816 års karta. Förundersökningens resultaten indikerar att den intensivt nyttjade bosättningen har varit i bruk från folkvandringstid till och med tidig medeltid.

Inom den närmsta kilometern från förundersökningsområdet finns flera högar och stensättningar belägna i små grupper eller som ensamliggande monument. Söder och öster om kyrkan finns flera högar och stensättningar (RAÄ 1-4, 7-9), här finns också två älvkvarnsförekomster (RAÄ 57, 60) samt två boplatser med härdgropar registrerade.

Cirka 700 meter nordväst om undersökningsområdet, vid Hovgården, finns en rest sten "Komlestenen" samt en stor gravhög (RAÄ 33). I Hovgårdens trädgård har ett folkvandringstida filigransmycke av guld påträffats (Lamm 1993). Ett annat praktfynd är den vendeltida ovala spännbuckla av brons som med all sannolikhet skall ha hittats inom gravfältet vid Stegelhögen (RAÄ 5), mindre än 100 meter från undersökningsområdet (Lundborg 1982, Svanberg 1998). Gravfältet visade sig vid förundersökningen vara betydligt större än vad som tidigare varit känt och kan dateras till vendeltid – vikingatid.

3. Målsättning

Undersökningsplan för hela Söndrumsprojektet utformades, det vill säga för både delområde 1A och delområde 2A, med integrerade frågeställningar för områdets förhistoriska och historiska utveckling och framväxt i stort. Då såväl daterande fynd som ¹⁴C-dateringar förelåg inom område 1A – allt överrensstämmande med de samlade dateringarna av gravfältet – medan varken anläggningsstruktur, fynd eller naturvetenskapliga analyser av daterande karaktär fanns från område 2A lades naturligt undersökningsplanens vetenskapliga tyngdpunkt på förstnämnda

yta. Inget motsade dock att lämningarna inom 2A skulle vara samtida med 1A och RAÄ 5, vilket i kombination med anläggningarnas stora antal och goda bevarandegrad gjorde att 2A bedömdes vara viktigt som ett komplement till diskussionen kring områdets utveckling. Trots belagd mänsklig närvaro under flera förhistoriska perioder fokuserades undersökningsplanens frågor naturligt på perioden yngre järnålder –medeltid, motsvarande omkring 500-1500 e. Kr, ett komplext och dynamiskt årtusende vars utveckling vi fortfarande vet försvinnande lite om i Halland.

Sammanlagt trettiofyra objekt i form av stolphål, härdar, gropar och en ränna mättes in i förundersökningens fyra sökschakt. De anläggningar som provundersöktes uppvisade en god bevarandegrad. Anläggningarnas fyllning och den påtagliga fyndavsaknaden ansågs indikera en möjlig samtidighet med det omedelbart intill angränsande gravfältet från yngre järnålder. Via överslagsräkning uppskattades undersökningsytan innehålla cirka 950-1100 anläggningar.

Då anläggningarnas utbredning tydligt kunde avgränsas mot söder och sydväst, där låglänta, torviga och sumpiga markförhållanden tar vid och likaledes mot nordväst, där boplatslämningarnas avklingande syntes korrelera med gravfältet, antog vi att lämningarna representerade den sydöstra utkanten av det omfattande boplatsoområde som konstaterats inom delområde 1A och 1D, ett utkantsområde primärt avsett för vissa geografiskt perifert orienterade verksamheter som inte lämpade sig att utföras i bebyggelsens omedelbara närområde. Med andra ord förväntade vi oss inga hus eller spår efter byggnadsnära aktiviteter. Den initiala målsättningen blev därför att försöka klarlägga, datera och identifiera de aktiviteter som skett på platsen och om möjligt sätta dessa i relation till gravfältet och/eller boplatsoområdets förmodat mer centralt belägna partier inom delområde 1A och 1D.

4. Metod

Under andra nyligen genomförda projekt har Kulturmiljö Halland valt att satsa på omfattande metall-detektorundersökning. Detekteringen har av någon anledning använts så pass lite i Halland tidigare att det hela närmast skall ses som en metodutveckling och resultaten har också visat sig vara mycket givande och bidragit med nya dimensioner till de olika ärendena, såväl föremåls- som tidsmässiga. Då såväl undersökningsområdets geografiska läge (på den historiskt

Figur 4. Jonas Paulsson med metalldetektorn. Foto: Anders Håkansson.

kända byns inägor, omedelbart invid ett gravfält) och förmodade metalltidsdatering talade för goda förutsättningar, valde vi att ytterligare intensifiera metalldetekteringen. Metalldetekteringen utfördes av detektorspecialisten Jonas Paulsson (figur 4). Inledningsvis avsöktes det ännu gräsbeklädda området. Det höga gräset och den av många års betande hårt packade svålen medförde dock att detta inte gav något nämnvärt resultat. Grässvålen togs således bort med hjälp av traktorgrävare och ny detektering utfördes av matjordsskiktet. En mängd recenta föremål med den sammanlagda vikten av närmare ett par kilo gav oss en god bild av hur utsatt en centralt belägen åker omedelbart invid en välfrekventerad genomfartsväg är. Den stora vinsten var dock de vikingatida föremål som samtidigt också påträffades.

Området banades därefter av ned till den underliggande grusiga alven och samtliga mörkfärgningar – äldre nedgrävningar – rensades fram, markerades och mättes in i plan med totalstation. Området metalldetekterades därefter på nytt och anläggningar med utslag av metallinnehåll markerades speciellt. Sammanlagt 987 mörkfärgningar mättes in, vilket kan jämföras med det ovan nämnda uppskattade antalet 950-1100 som undersökningens omfattning delvis tidsbaserades på. Då inga tydliga strukturer omedelbart framträdde vidtog därefter en systematisk utgrävning av anläggningarna, inledningsvis inom de mest anläggningsintensiva ytorna i syfte

att reda ut eventuella likheter och därigenom lyckas fånga eventuella strukturer. Den stora merparten av anläggningarna snittades och grävdes ut till hälften med grävsked. Ett mindre antal, företrädesvis större gropar, grävdes ut med spade och hackbord. I enstaka fall bland de sistnämnda grävdes endast en kvadrant ut. I undersökningens slutskede snittades också ett flertal stolphål med spade. Samtliga undersökta anläggningar dokumenterades därefter på millimeterfilm, där respektive profil ritades i skala 1:20 och fyllningar beskrevs och karaktäriserades. Kol för ^{14}C -prov samlades in där det ansågs lämpligt. I utgrävningens absoluta slutskede snittades två större anläggningar – förmodade brunnar – med grävmaskin, då tiden inte tillät någon handgrävning. Därefter finrensades profilerna och de två anläggningarna ritades och dokumenterades enligt vederbörligt förfaringssätt.

Fyndförande anläggningar och anläggningar ingående i konstruktioner grävdes ut till sin helhet. Jordprov för kombinerad makrofossil- och markkemisk analys samlades in efter utförd dokumentation i anläggningens återstående hälft.

Då det redan direkt efter avbaning stod klart att vi missbedömt lokalen något och att det vi trott var ett extensivt nyttjat utkantsområde i själva rörde sig om en intensivt brukad boplatz valde vi att inte utföra den planerade fosfatkarteringen. Karteringens syfte var att försöka fånga spår och rumslig organisation

Figur 5. Visning pågår för en av alla skolklasser som besökte undersökningen. Här bildar skolbarnen "vägglinje" till hus 1. Foto: Ann-Charlotte Larsson.

efter områdets förmodade utkantsverksamhet. Inom en, under lång tid eller flera återkommande perioder mer eller mindre intensivt brukad yta är dock ett glest nät fosfatprover med största sannolikhet en förkastlig prospekteringsmetod med ej tolkningsbara resultat som följd.

Som redan nämnts hade vi delvis underskattat ytans potential och inte räknat med några huslämningar. Av denna anledning beräknades såväl arbetsinsatser som analysmängder lågt i jämförelse med det högprioriterade delområde 1A. Som en följd av detta rymde de ekonomiska ramarna endast fem ¹⁴C-analyser och elva makrofossilanalyser, ett försvinnande litet antal när ett flertal huslämningar skulle bearbetas (bilaga 4 och 5).

Redan i undersökningsplanen gjorde vi klart att det var lämningar från yngre järnålder – medeltid som skulle prioriteras. Denna intention står fast och således väljer vi att endast kortfattat presentera de neolitiska lämningar som påträffades.

4.1. Publik verksamhet

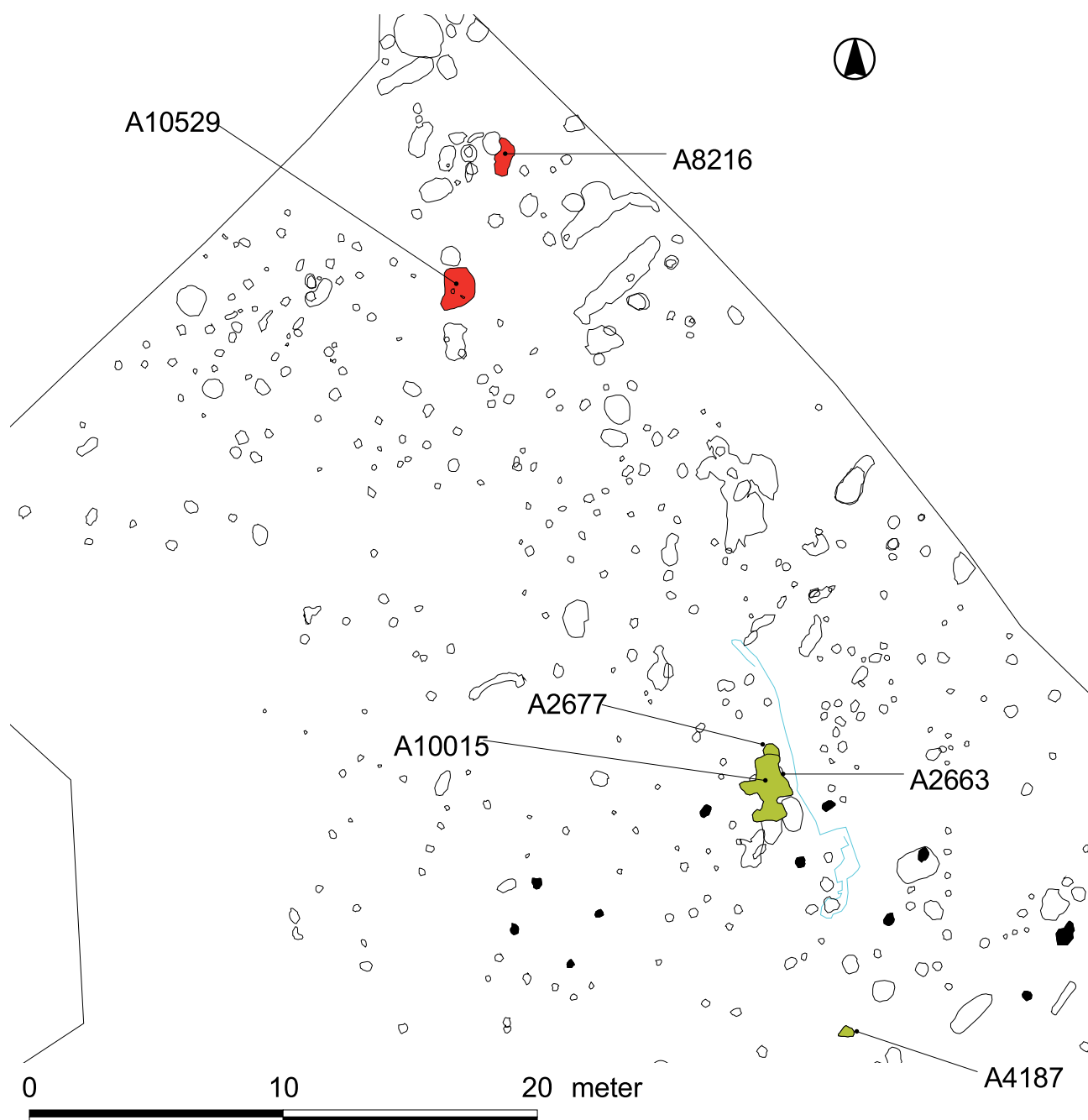
Undersökningsområdets läge omedelbart invid en hårt trafikerad väg inne i ett samhälle innebar ofrånkomligen en strid ström besök av en stor och intresserad allmänhet. Lågt räknat hade vi tio ströbesökare om dagen, vilket således motsvarar cirka 250 besökare. Dessutom ordnades en organiserad

kvällsvisning för allmänheten som drog ytterligare cirka 160 personer. Närheten till skolor medförde också ett antal organiserade visningar för omkring 200 skolbarn, alltifrån dagisbarn till högstadielärover. Således besöktes undersökningarna av minst 600 personer. Informationen nådde dock betydligt längre än så via bevakning från länets samtliga mediala kanaler; Radio Halland, TV4 Halland, Hallandsposten och Hallands Nyheter.

Redan efter avslutad förundersökning skrevs en artikel till hembygdsföreningens årsbok (Håkansson 2004a) och som ett led i avrapporteringen av undersökningen presenterades också undersökningsresultaten i populär form i samma forum år 2007 (Wranning 2007).

En annan form av publikt arbete var att vi gav några studerande möjligheten att vara med och gräva. Praktikanterna Jenny Johansson från Kultur och kommunikationsprogrammet vid Högskolan i Halmstad och Pernilla Stjernfeldt från kursen i Museikunskap vid Lunds Universitet deltog under några dagar var och dessutom var praon Joel Wranning från Falkenbergs Montessoriskola med under en dag.

Det massiva publika intresset var fantastiskt roligt, men innebar också oundvikligen att andra moment – oftast själva grävandet – blev lidande. En viktig erfarenhet att ta med sig inför framtida undersökningar i motsvarande publikt lättillgängliga miljöer är att

Figur 6. Brunnar (röda) och fyndförande, neolitiska gropar (gröna) omnämnda i texten. På kartan har även hus 1 och 4 markerats för att underlätta orienteringen. Planen är i skala 1:250.

den ordinarie fältstyrkan bör adderas med en person med pedagogutbildning, helt eller delvis frikopplad från det ordinarie undersökningsarbetet och primärt inriktad på den publika verksamheten.

5. Undersökningsresultat

5.1. Anläggningar

Sammanlagt 987 mörkfärgningar rensades fram och mättes in. Flera kraftigt urlakade anläggningar framträdde efterhand beroende på väderlek och tid på dagen, vilket gjorde att anläggningsbilden kom att kompliceras allt mer under fältarbetets gång. De inmätta anläggningarna kategoriseras enligt följande:

Typ	Antal	Antal grävda
Brunn	2	2
Grop	80	48
Härd	9	8
Lager	6	1
Pinnhål	5	5
Ränna	10	3
Stenlyft	7	7
Stolphål	786	429
Utgår	61	61
Ej grupperade	21	2
TOTALT	987	566

Tabell 1. Samtliga anläggningar.

Det faktiska anläggningsantalet stämde mycket bra överens med våra beräkningar. Efter utredning uppskattades antalet anläggningar till cirka 1370, medan förundersökningens beräkningar hamnade på cirka 925 stycken. Efter sammanslagning av dessa två antog vi att antalet skulle uppgå till cirka 1050-1100, vilket alltså var det antal som låg till grund för våra beräkningar av arbetsinsats och tidsåtgång i fält. Liksom planerat valde vi att redan från början gräva mycket selektivt. Totalt 566 anläggningar kom att undersökas, vilket motsvarar drygt 57% av det totala antalet. Som ett försök att sekvensera anläggningarna i olika hypotetiska tidsrum och därmed lättare skönja eventuella överlappande strukturer, valde vi att förutom den ordinarie dokumentationen också notera respektive anläggnings grad av urlakning. Trots det stora antalet anläggningar och den uppenbart långa tidsrymd som platsen varit i bruk har vi dock endast kunnat identifiera egentliga strukturer från yngre järnålder – tidig medeltid och yngre historisk tid. De

mesolitiska och neolitiska aktiviteterna på platsen förefaller således inte ha varit av permanent bosättningsart, utan snarare i form av tillfälliga nedslag för specifika göromål.

Det finns inga större skäl att i denna rapport penetrera varje enskild grupp anläggningar. I stället hänvisar vi till bilaga 1, där dokumentationen av varje undersökt anläggning presenteras i tabellform. Nedan väljer vi istället att fokusera på ett antal av varierande skäl extra intressanta anläggningar, samt på de identifierade huslämningarna.

5.1.1. Brunnar

Två brunnar undersöktes, vilket är notabelt inte minst för att brunnar är något som nästan alltid förefaller saknas i halländska förhistoriska bosättningsmiljöer (Carlie 1999:78). Däremot förekommer brunnar på ett antal senvikingatida – tidigmedeltida lokaler, exempelvis Trulstorp och Ösarp (Munkenberg 1996:23f, Viking & Fors 1995:81ff). Vid en undersökning i Skrea socken 2005 påträffades en brunn invid ett åkersystem daterat till yngre bronsålder. Det föreligger inga exakta dateringar på brunnen, men utifrån stratigrafien kan man förmoda att brunnen med stor sannolikhet härrör från samma period som åkern (Svensson 2006:17f). Är det en rätt tolkning skulle det alltså innebära att brunnen var anlagd närmare åkern än den samtida boplaten väster därom. Ett sådant rumsligt förhållande ger sken av att man premierat bevattning av åkrarna före närheten till boplat. En dylik tradition av rumslig organisation kan i sin tur också vara en av förklaringarna till varför vi inte finner brunnar inom de förhistoriska boplatserna. Utifrån dagens kunskapsläge kan man dra slutsatsen att ungefär vid samma tid som det traditionellt mångfunktionella långhuset börjar brytas upp i flera mindre enheter (se vidare i redovisning av huslämningar) börjar de halländska bosättarna också anlägga sina brunnar inne på gårdsplanen.

Ingen av de två nu undersökta brunnarna (eller kanske snarare "vattenhålen") innehöll några daterande fynd. Jordprov samlades in från A10529 för makrofossilanalys, men analysen visade att det var helt tomt sånär som på några enstaka obestämbara träkolfragment. Trots att vi var medvetna om att det var något av ett vågspel valde vi att försöka ¹⁴C-analysa kolfragmenten från A10529, men den erhållna dateringen till mesolitikum har alldeles uppenbart inte något som helst med anläggningens tillblivande och brukningsperiod att göra.

Utifrån anläggningarnas rumsliga placering i förhållande till den vikingatida och tidigmedeltida

Figur 7. Magnus Svensson agerar måttstock vid brunnen A10529.
Foto: Per Wranning.

bebyggelsen väljer vi att preliminärt tolka brunnarna som samtida med någon eller några av dessa byggnader. En eventuell (och högst sannolik) inbördes kronologi är dock omöjlig att uttala sig om.

5.1.2. Neolitiska gropar

Två anläggningar skilde sig från de övriga genom att innehålla stora mängder fynd (figur 6). Den ena, A4187, var en knappt 0,8 x 0,7 meter stor och 0,18 meter djup grop, vars plana botten utgjordes av en

fast, plan naturlig stenhäll. Gropens läge i förhållande till hällen bör rimligen ha varit en ren slump, men bidrog likväl till att ge den urlakade anläggningen en specifik karaktär. Gropen uppmärksammades redan vid avbaning, då den uppvisade brända ben och keramik i ytan. Den urlakade anläggningens form var oregelbunden med diffusa nedgrävningskanter.

Totalt 517,2 gram keramik, från minst fyra olika, större, ornerade kärl, samt två flintskrapor, bränt hasselnötsskal och brända ben påträffades i den lilla

Lab. Nr	Anl.nr	Daterat mtrl	BP	Kal 1 Sigma	Kal 2 Sigma
Beta-214787	A10529	Ej artbestämt träkol	8530±50	BC 7590-7550	BC 7600-7530

Tabell 2. ¹⁴C-datering av träkol i den ena brunnen.

gropen. Fynden ger en otvetydigt enhetlig datering till tidig mellan-neolitikum, motsvarande cirka 3300-2700 f. Kr. (se vidare i kapitlet Fynd). Även om vårt uttalade mål var att prioritera de yngre lämningarna valde vi att makrofossilanalysera gropens fyllning, då det till dags dato i Halland inte finns ett enda fysiskt bevis för att odling bedrivits under neolitikum och således är detta en fråga av högsta prioritet att penetrera. Analysen gav dock bara några brända benfragment och träkol av ek. MS-analysen visade att det rörde sig om tidigare uppvärmd fyllning och fosfatvärdena påvisade att det rörde sig om någon form av kulturpåverkad jord (bilaga 4). Vad gropen och dess fyllning egentligen representerar och var den neolitiska boplatsen varit belägen låter sig dock tyvärr inte anas. Via externt erhållna medel som Magnus Svensson erhöll för sin forskning kring halländsk neolitikum kunde träkolet vintern 2009 ¹⁴C-dateras till 4750±35 BP, motsvarande 3635-3515 BC kalibrerat med 1 Sigma och 3640-3375 BC kalibrerat med 2 Sigma (LuS 8639). Hur den påtagliga kronologiska diskrepansen mellan fynddatering och ¹⁴C-analys skall förklaras väljer jag dock att inte diskutera här.

En annan, betydligt större grop, eller egentligen snarare ett mindre gropsystem (A10015, A2663, A2677) återfanns endast åtta meter nordnordväst om A4187. Närmare 170 gram slagen flinta och drygt 540 gram keramik av varierande art återfanns inom gropsystemet. Keramiken daterar groparna till senneolitikum – äldsta bronsålder, eller med andra ord cirka 2300-1500 f. Kr. (se vidare i kapitlet Fynd). Inga prover togs i gropsystemet och därför går det inte att uttala sig närmare om dess funktion.

5.2. Analyser

5.2.1. Vedartsanalys

Insamlat träkol från tio anläggningar valdes ut för vedartsanalys, vilken utfördes av Thomas Bartholin i Hamburg. Bartholin skriver att det är för få prover och som dessutom förefaller sträcka sig över ett alltför långt tidsrum för att skapa någon egentlig bild av områdets vegetation. Han noterar dock materialets påtagliga dominans av äldre ek, vilka med stor sannolikhet har satt sin prägel på landskapet (Bartholin, bilaga 3). Det analyserade materialet fördelar sig enligt följande:

A-nr	Anläggningstyp	Vedart och egenålder (i fallande ordning efter dominans)
A824	Härd	Ek, ≤100 år
A2294	Härd	Ek ≤50 år Björk ≤20 år
A2677	Grop	Ek ≤50 år Hassel ≤10 år
A4187	Grop	Ek ≤50 år
A5383	Härd	Al ≤30 år
A5634	Härd	Hassel ≤10 år Ek ≤15 år
A5786	Grop	Ek ≤50 år
A7043 (p67)	Härd	Björk ≤20 år Hassel ≤10 år
A7043 (p66)	Härd	Hassel ≤10 år
A12913	Grop	Al ≤30 år Hassel ≤10 år Ek ≤ 10 år Hagtorn/vildapel/rönn ≤30 år

Tabell 3. Analyserade vedarter inom undersökningsområdet. Notera att vedarterna inom respektive anläggning är sorterade fallande efter dominans.

Lab. Nr	Anl.nr	Daterat mtrl	BP	Kal 1 Sigma	Kal 2 Sigma
Beta-214787	A10529	Ej artbestämt träkol	8530±50	BC 7590-7550	BC 7600-7530
LuS 8639	A4187	Ek ≤50 år	4750±35	BC 3635-3550, 3540-3515	BC 3640-3500, 3430-3375
Beta-214789	A2549	Rågkärna	1250±40	AD 700-790	AD 680-880
Ua-32232	A2383	Ben (däggdjur), Fnr 59	1185±35	AD 780-890	AD 710-750, 760-970
Ua-32231	A1479	Ben (medelstort äldre däggdjur, ev hund), Fnr 48	1105±35	AD 890-925, 935-985	AD 860-1020
Beta-214788	A10819	Sädeskornsfragment	950±40	AD 1020-1160	AD 1010-1180

Tabell 4. Samtliga ¹⁴C-analyser inom RAÅ 98, Söndrums socken, i kronologisk följd.

5.2.2. ¹⁴C-analyser

Som tidigare nämnts fanns det endast utrymme för fem ¹⁴C-analyser, som en följd av den alltför blygsamma budgeten. Då vi uttryckligen hade valt att prioritera lämningar från yngre järnålder – medeltid riktades också alla dateringsinsatser mot lämningar – och då företrädesvis byggnader – med förmodad hemmahörighet inom detta tidsrum. I syfte att åtminstone få någon av byggnaderna säkert daterad och att kunna slå fast att det daterade materialet verkligen hade med lämningen i fråga valde vi att lägga mest krut på det förhållandevis välbevarade och fyndförande hus 1. I sammanhanget bör påpekas att hus 5 och hus 6 inte helt redde ut förrän under rapportskedet, medan det uppenbart yngre hus 3 föll utanför undersökningens frågeställningar och prioriteringsramar. Som ovan nämnts kunde dock även en av de neolitiska groparna dateras, tack vare externt erhållna forskarmedel. Det ¹⁴C-analyserade materialet dateras enligt tabell 4.

Föreliggande analyser diskuteras mer ingående på andra platser i rapporten, i samband med presentationen av de kontexter respektive prov härrör från.

5.2.3. Makrofossilanalys

Elva jordprover skickades för makrofossilanalys, vilken utfördes av Karin Viklund, MAL, i Umeå (bilaga 4). I linje med undersökningens frågeställningar prioriterade vi även här de vikingatida och medeltida lämningarna, men som tidigare nämnts gjordes också ett undantag för den neolitiska gropen A4187, då eventuella spår efter neolitisk odling i halländskt material också är av mycket stort vetenskapligt intresse. De analyserade proverna var överlag

påtagligt fattiga på makrofossilt inslag, men gav likväl i vissa fall antydningar kring byggnaders funktion och funktionsindelning.

5.3. Fynd

Sammanlagt 225 fyndposter av varierande art har samlats in och registrerats (bilaga 2). Fynden, dess material och art, samt dess fyndkontext fördelas enligt tabell 5. Nedan presenteras ett urval av fynden på platsen, företrädesvis de som inte gått att direkt koppla till byggnadslämningarna. Fynd i byggnader beskrivs istället under respektive huspresentation i kapitel 5.4.

Sammanställningen på nästa sida visar vilken viktig resurs det sönderplöjda matjordslagret är. Under många år sedan ytavbaningstekniken introducerades har matjorden inledningsvis banats av innan själva undersökningen påbörjats. Detta har oundvikligen medfört att en viktig källa till information och kunskap samtidigt också har avlägsnats obearbetad från platsen. Den nu genomförda metoden med skiktvis metalldetektering bidrar med stor information som annars hade gått helt förlorad. Detta är ett faktum som bör läggas på minnet och metoden bör införas som stående moment vid alla framtida undersökningar av metalltidsboplatser. Vidare är det också intressant att notera hur fyndrika groparna var i jämförelse med övriga anläggningstyper på platsen. Extra påtagligt fyndtomma var lokalens härdar.

Bland flintmaterialet, vilket huvudsakligen utgörs av anonyma avslag och avfall, finner vi ett antal föremål som indikerar den långa tidsrymd platsen har frekventerats. Två mikrosparn (fnr 81 och 111) är

Material	Lösfynd matjord	Lösfynd alv	Grop	Härd	Stolphål	Övrig anl	Vikt, gram, TOTALT
Bergart	-	-	-	-	373,5		373,5
Bly	96,1	-	-	-	-	-	96,1
Brons	32,1	-	-	-	-		32,1
Bränt ben	-	-	5,9	-	18,2	3,5	27,6
Bränd lera	-	-	96,2	101,3	157,8	2,2	357,5
CU-leg/koppar	30,6	-	2,9	-	-		33,5
Flinta	-	-	265,2	4,5	151,3	1,7	422,3
Glas	0,2	1,1	-	-	-		1,3
Harts	-	-	-	-	0,9	-	0,9
Järn	-	-	27,9	-	13	-	40,9
Keramik	-	5,5	1154,9	-	82,2	19,5	1262,1
Koppar	1,3	-	-	-	-	-	1,3
Kvarts	-	-	-	-	2,9	-	2,9
Metall (smältor o dyl)	122,9	-	-	-	-	-	122,9
Slagg	-	-	-	-	2,4	-	2,4
TOTALT	283,2	6,6	1553	105,8	802,2	26,9	2777,3

Tabell 5. Samlingstabell över samtliga fynd, fördelade efter vikt och fyndkontext.

spår från mesolitisk verksamhet medan två avlagskrapor (fnr 80 och 148), ett avslag från yttillverkning (fnr 82) och en tvärpil (fnr 93) snarast härrör från neolitikum.

Sett till vikt utgörs huvuddelen av keramikmaterialet av neolitisk keramik. Sammanlagt 517,2 gram keramik från minst fyra olika kärl påträffades i gropen 4187. Ett genomgående drag är att det uteslutande enbart är mynningsfragmenten som har dekor. Kärlen kan delas in i två typer där mycket stora (mynningsdiameter cirka 36 cm), grov- till medelmagrade med dekor i form av snedstucken pinne dominerar. Flera av dessa fragment är dåligt brända och vittrade och har i många fall spruckit i de ursprungliga rullar de en gång byggdes upp med. Således framgår det tydligt att dessa större och grövre kärl är uppbyggda i U-teknik. Flera av dem uppvisar också matskorpa på insidan. Den andra gruppen (eventuellt två kärl) utgörs av mer tunnväggiga och välbrända kärl med en uppskattad mynningsdiameter till omkring 20 cm. Sistnämnda grupp är ornerade med snördekor.

Magnus Svensson har studerat det neolitiska materialet och uppger att kärlen i grop 4187 med stor säkerhet härrör från tidig mellan-neolitikum

(MNA V/Valby-fas), motsvarande 3300-2700 f. Kr. Mycket stora kärl i grovmagrat gods och "slarvigt" uppbyggda kärl är typiskt för denna tid, det är också den enda neolitiska period när U-teknik är vanligt förekommande. Dekoren på kärlen är mycket typisk för perioden, exempelvis fnr 74, 77 och 78 (den dekorerade mynningen) är identiska med kärl från Grödbypoplatsen på Bornholm (Kempfner-Jørgensen & Watt 1985:figur 8:d).

Det finns inga stämpeltryck i materialet från Söndrum utan all dekor ska benämnas pinntryck. De är applicerade i en rad under mynningen och intryckta snett under- eller nedifrån. Platsens snördekorade keramik uppvisar "tunn" och "fn" snördekor som är väldigt glest applicerad, vilket också preciserar materialets datering till slutet av mellan-neolitikum period A eller till och med början av mellan-neolitikum period B (motsvarande omkring 2700 f. Kr). Inventariet i gropen är mycket ovanligt för halländskt vidkommande vilket kan bero på att de här materialen är svåra att identifiera. Sammantaget tyder allt på att materialet i gropen kan dateras till mellan 3000 och 2700 f. Kr, med dragning mot slutet av intervallet. Denna datering skall dock ses i ljuset av

den ¹⁴C-analys som gjordes på träkolet i anläggningen och som gav en något äldre datering.

Fynden i det neolitiska gropsystemet (A10015, 2663 och 2677) har följande dekorer:

Fnr 62 har 3 rader tvärsnoddsintryck (alltså **inte** "kamstämpel") och mynningarna påminner om skålar från sennneolitikum /äldre bronsålder period I, motsvarande omkring 2300-1500 f.Kr.

Fnr 61, 66 och 123 är också med all sannolikhet senneolitiska, vilket sammantaget mest sannolikt daterar gropsystemet till perioden 2300-1800 f.Kr.

Ser man istället till den rumsliga spridningen av keramik finner vi att metalltida och tidigmedeltida keramik – och då företrädesvis svartgods – dominerar. Svartgodset består till största delen av inhemskt producerad vikingatida keramik, så kallad AIV-gods. Godset dateras allmänt till perioden 800-1050. Det finns även några skärvor av Östersjöformtyp. Svartgods förekommer i anläggningar kopplade till hus 1, hus 5 och hus 6 och det råder en påtaglig koncentration i och kring förstnämnda byggnad.

Bland det framdetekterade metallmaterialet i det undre matjordslagret utmärker sig speciellt en fragmentarisk armring av brons (fnr 9, figur 8) som kan dateras till yngre järnålder och ett fragmentariskt vikingatida treflikigt spänne av brons (fnr 11). Sistnämnda spänne kan mer precist dateras till 900-talets andra hälft.

Ytterligare ett fynd värt att uppmärksamma i sammanhanget är en intakt tegelröd glaspärla från yngre järnålder (fnr 21), vilken också påträffades i det undre matjordslagret.

Figur 8. Fnr 9, armring i brons från yngre järnålder.
Scanning: Monica Bülow Björk.

I högsta grad notabelt är att båda de ovan nämnda metallföremålen från yngre järnålder återfanns inom östra hälften av hus 1, dock i matjordslagret som täckte huset. Likväl vågar man alltså tro sig skönja en direkt rumslig koppling mellan detektorfynd och anläggningsstruktur på platsen. I sammanhanget kan nämnas att glaspärLAN påträffades i matjordslagret över östra hälften av hus 6.

5.4. Hus

Sammanlagt sex huskonstruktioner av olika art gick att identifiera (figur 20). Den intensiva anläggnings-tätheten i kombination med husens förhållandevis dåliga bevarandegrad (väggar var endast bevarade i två fall) gjorde dels att husen var väldigt svårfångade, dels att tolkningen ibland kan ha varit en aning godtycklig. Eller med andra ord, koncentrationer av likartade anläggningar gav tydliga indikationer att de utgjorde spår av större konstruktioner – förmodade byggnader – men likväl var de enskilda konstruktionerna mycket svårtolkade. Sannolikt har det funnits fler hus på ytan, flera generationers byggnader som helt eller delvis överlagrar varandra, och i vissa fall är det därför inte helt uppenbart vilka anläggningar som verkligen ingått i en och samma byggnad. I ett försök att tolka hur husen använts har vi i den mån det lämpat sig utgått från den modell Per Ramqvist använde sig av på den norrländska järnåldersbo-platsen Gene, där han satte upp sex olika indicier som kan belysa en förhistorisk huslämnings olika funktioner och eventuella rumsindelning (Ramqvist 1983:153ff).

5.4.1. Hus 1

Typ: Treskeppigt långhus med divergerande takbärande stolpsättning

Riktning: Nordväst - sydöst

Dimensioner: 23,15 meter längt, 3,4 meter brett (bärande konstruktion)

Väggar: Ej bevarade

Antal takbärande par: 6 (varav 11 stolphål bevarade)

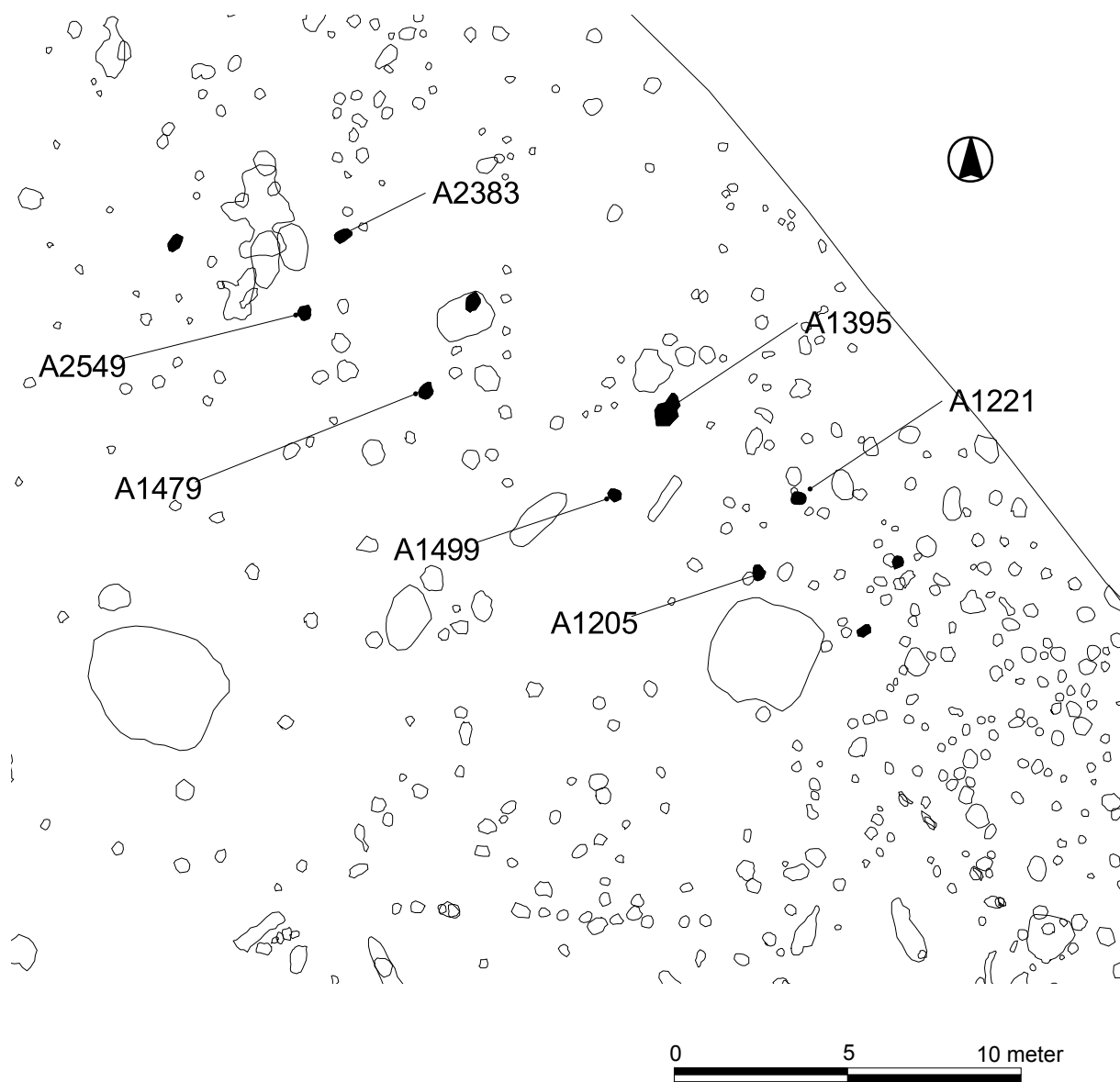
Avstånd inom paren, innermått (från väst): ? m, 2,0 m, 2,35 m, 2,2 m, 2,0 m, 1,8 m

Avstånd inom paren, yttermått (från väst): ? m, 2,9 m, 3,4 m, 3,2 m, 2,85 m, 2,6 m

Avstånd mellan bockparen (från väst): 3,9 m, 3,8 m, 5,8-5,9 m, 4,0-4,3 m, 3,1 m

Fynd: Sländtrissor, brynen/glättstenar, keramik, brända ben, slagg, flinta, kvarts

Makro: Råg, vicker, knägräs

Figur 9. Hus 1, skala 1:200.

Figur 10. Arkeolog Anders Håkansson visar hus 1. Foto: Per Wranning.

Markkemi: Svaga tecken på viss verksamhetsindelning

Övrigt: Detektorfynd i det undre matjordslagret ovan huset, inom den takbärande konstruktionen – armrिंग, treflikigt spänne, mycket smältor (bly och metall). Omedelbart norr om huset hittades två ej bestämbara mynt.

Datering: Två ^{14}C -analyser av ben och en ^{14}C -analys av råg ger i kombination med fyndmaterial och den bärande konstruktionens utformning en enhetlig datering till äldre vikingatid.

1. Spridning av fynd. Fem av husets elva anläggningar var fyndförande. Vid en första anblick ger fyndspridningen ett något märkligt intryck, då fyra av fem stolphål i den norra raden (alla utom det längst i sydost) innehöll fynd, medan alla utom ett var tomma i den södra raden. Man kan dock ana vissa tendenser. Om vi rent hypotetiskt delar huset på mitten, med tre bärande par inom varje hälft finner vi att merparten egentliga föremål återfinns i nordväst. Två sländtrissor (Fnr 220, 85), en

plan cylindrisk av bergart (granatglimmerskiffer), den andra konisk och av bränd lera, påträffades tillsammans med fyra finmagrade kärffragment i A1479. Dessutom fanns här ett flintavslag och ett flintsplitter, men deras närvaro torde vara av sekundär art. I A2383 fanns fragment av ett bryne eller glättsten, sannolikt av sandsten, samt så kallad ärtslag från primärsmide och ett bukfragment. Allt som allt 52,8 gram fynd, benen borträknat. Detta kan jämföras med situationen i husets östra halva, där de enda egentliga föremålen utgjordes av ett fragmentariskt slipat bergartsföremål – sannolikt ett bryne eller en glättsten – i A1221, samt ett par flintavslag i den samma och en bit kvarts i A1395. I sammanhanget bör dock nämnas att de vid metalldetektering funna samtida lösfynden inom huset – armreringen och det treflikiga spännet – båda påträffades i husets östra hälft.

Väljer vi istället att studera spridningen av brända ben finner vi ett för halländska långhusförhållanden ovanligt rikt material (tabell 6).

Figur 11. Sländtrissor påträffade i stolphål till takbärande stolpe i västra hälften av hus 1.
Foto: Per Wranning.

Även i fallet brända ben kan man notera en svag, men ändå procentuellt sett rikligare förekomst av material i husets västra hälft.

2. Spridning av förkolnade fröer. Jordprover för makrofossilanalys togs i samtliga sex stolphål i den södra takbärande raden. Det makrofossila materialet visade sig vara försvinnande litet och anonymt. Enstaka träkol återfanns i samtliga analyserade

fyllningar, men makrofossil påträffades enbart i A2549. En sannolik rågkärna, två frön av vicker (åkerogräs) och ett frö av, på hedmark växande, knägräs är ett samlat resultat som i stort sett inte går att säga någonting om. I stolphålet A2549 (som för övrigt återfinns i husets västra hälft) återfanns även ytterligare ett femtontal fragment av brända ben, vilket bidrar till att förstärka den nedan presenterade spridningsbilden av brända ben.

Anl Nr	Läge i huset	Fnr Nr	Vikt, g	Art och typ
A2549	V	58	1	Stort däggdjur
A2383	V	59	4	Däggdjur ("inte helt olik människa, men inte helt rätt"); revben, del av tandrot mm
A1479	V	47	0,5	Däggdjur, möjligen människa
		48	1,2	Medelstort äldre däggdjur, möjligen hund
A1456	V	42	1,8	Däggdjur; kranium, revben
		43	0,9	Gris; lättklöv, samt oidentifierat däggdjur
		49	0,5	Däggdjur
A1395	O	39	0,8	Däggdjur
A1221	O	46	1	Däggdjur

Tabell 6. Spridning av brända ben i hus 1, samt osteologisk bestämning.

Figur 12. Hus 1 och hus 4 sedda mot nordnordväst. Där bortom, på ömse sidor om vägen, finns gravfältet RAÄ 5.
Foto: Per Wranning.

3. Fosfat- och MS-fördelningar. Markkemisk analys (fosfathalt och magnetisk susceptibilitet) utfördes på samma jordprover som makrofossilanalyserades. Återigen var resultaten något av en besvikelse, med genomgående låga värden. Viklund noterar dock en förhöjning av fosfater i öst (A1205, A1499) som hon antar kan vara spår efter stallning och därigenom höjd gödselmängd. En annan svag topp noteras i väst, i A2549, vilket i kombination med de brända benen antas kunna utgöra spår efter matlagning och annan boendeaktivitet. Sammantaget är värdena dock så låga att Viklund gör antagandet att huset inte har nyttjats under så lång tid (se vidare bilaga 4). En alternativ tolkning skulle kunna vara att de låga värdena indikerar att huset inte har nyttjats så intensivt, det vill säga inte till dagligt boende, oavsett dess livslängd. Det kanske mest intressanta resultatet var dock dels förekomsten av träkol i samtliga prover, dels noteringen att alla proverna uppvisade likartade värden för MS före och efter bränning, vilket tyder på att det är tidigare upphettad/bränd jord som provtagits.
4. Placering av konstruktionsdetaljer. Avsaknaden av vägglinjer innebär naturligtvis också en total avsaknad av indikationer på var husets ingång/-ar funnits. Den divergerande takbärande konstruktionen uppvisar dock om att även husets långsidor med allra största sannolikhet har varit divergerade. Den påtagligt symmetriska placeringen av bockparen ger oss också en bild av en byggnad med ett stort och brett, centralt placerat och från takbärande stolpar frigjort utrymme, flankerat av två kortare och smalare utrymmen på respektive sida.
Det finns ett antal exempel på att man under yngre romersk järnålder – folkvandringstid börjar frångå vanliga runda stolpar i den takbärande konstruktionen till förmån för mer ovala, eller kanske närmast rektangulära stolpar. Ser man exempelvis på långhuset på boplatsen Skrea RAÄ 195 finner man dock att denna "finess" enbart uppträder i den del där husets boningsytor är belägna (Wranning 2001). I hus 1 är tendensen med mer eller mindre ovala stolphål ett genomgående drag som samtliga anläggningar uppvisar. Antingen är detta

Lab. Nr	Anl.nr	Daterat mtrl	BP	Kal 1 Sigma	Kal 2 Sigma
Ua-32231	A1479	Ben (medelstort äldre däggdjur, ev hund), Fnr 48	1105±35	AD 890-925, 935-985	AD 860-1020
Ua-32232	A2383	Ben (däggdjur), Fnr 59	1185±35	AD 780-890	AD 710-750, 760-970
Beta-214789	A2549	Rågkärna	1250±40	AD 700-790	AD 680-880

Tabell 7. ¹⁴C-dateringar inom Hus 1

en avvikelse som hänger samman med de kronologiska skillnaderna, eller så är det så att hela hus 1 primärt har nyttjats av människor.

- Härdarnas placering. Inga bevarade härdar fanns inom huset. En härd fanns två meter söder om huset, mitt utför dess centralt belägna, största utrymme. Skulle denna härd ha ingått i huset skulle det dock ha behövt vara nio meter brett och likväl hade härden legat omedelbart intill yttervägen, vilket ur alla tänkbara aspekter känns rent orimligt. Således vet vi inget om husets eventuella uppvärmnings- och/eller ljuskällor.
- Spridning av bränd klining. Små fragment av bränd lera (totalt 1,4 gram) påträffades i A1395 och A1221, vilka är belägna intill varandra i den östra hälften av den norra takbärande raden. Dessa fragment är dock alltför små och obetydliga för att några antaganden skall kunna göras kring husets väggkonstruktioner, eventuella värmekällor etc.

Sammanfattande tolkning

Det mesta i såväl fyndspridning som husets symmetriska inre konstruktion antyder att det inte är fråga om ett mångfunktionellt långhus, utan snarare ett hus primärt nyttjat av människor, med en centralt placerad storstuga. Det finns flera exempel på att de traditionellt mångfunktionella långhusen under senare delen av yngre järnålder börjar brytas upp i flera fristående mindre enheter. Från att tidigare hyst hela gårdens inomhusbehov under ett och samma tak börjar nu en gårdsbild successivt växa fram med fristående boningshus, lador, trösklogar, logar och stall. Om huset har ingått i en traditionell gård torde således gårdens övriga verksamheter under tak, lagerutrymmen, stall etc. ha förlagts till andra närliggande byggnader. Med en sådan tolkning bör det stora inslaget brända ben antingen ses som matrester och alternativt också som spår efter de smådjur som levt tätt tillsammans med människorna – hundar, små-

grisar och sannolikt även höns eller gäss. Detta torde således också vara förklaringen till den närmast totala avsaknaden av spannmål och djurfoder.

Trots att en viss diskrepans råder dateringarna emellan råder det inget tvivel om att huset hör hemma i vikingatid, förmodligen i periodens första hälft.

Det finns vissa indikationer – MS-analysens resultat samt inslag av kol och brända ben i flertalet anläggningar – som talar för att huset har brunnit. Fåtalet fynd och den totala bristen på anläggningar efter husets väggkonstruktion med bränt material motsäger dock denna tolkning. Ett annat, lite mera kontroversiellt förslag, är att husets primära funktion har varit kopplad till det intilliggande gravfältet och att det brända materialet också skall förstås i detta sammanhang. Jag väljer dock att utveckla dessa tankar närmare i kapitlet "Delområde 2A sett ur ett större perspektiv".

5.4.2. Hus 2

Typ: Tvåskeppigt långhus

Riktning: Nord-syd

Dimensioner: 14,8 meter långt (bärande konstruktion)

Väggar: Ej bevarade

Antal takbärande: 7

Avstånd mellan stolparna (räknat från syd): 3,3 m, 1,4 m, 1,8 m, 1,6 m, 2,1 m, 1,9 m

Fynd: -

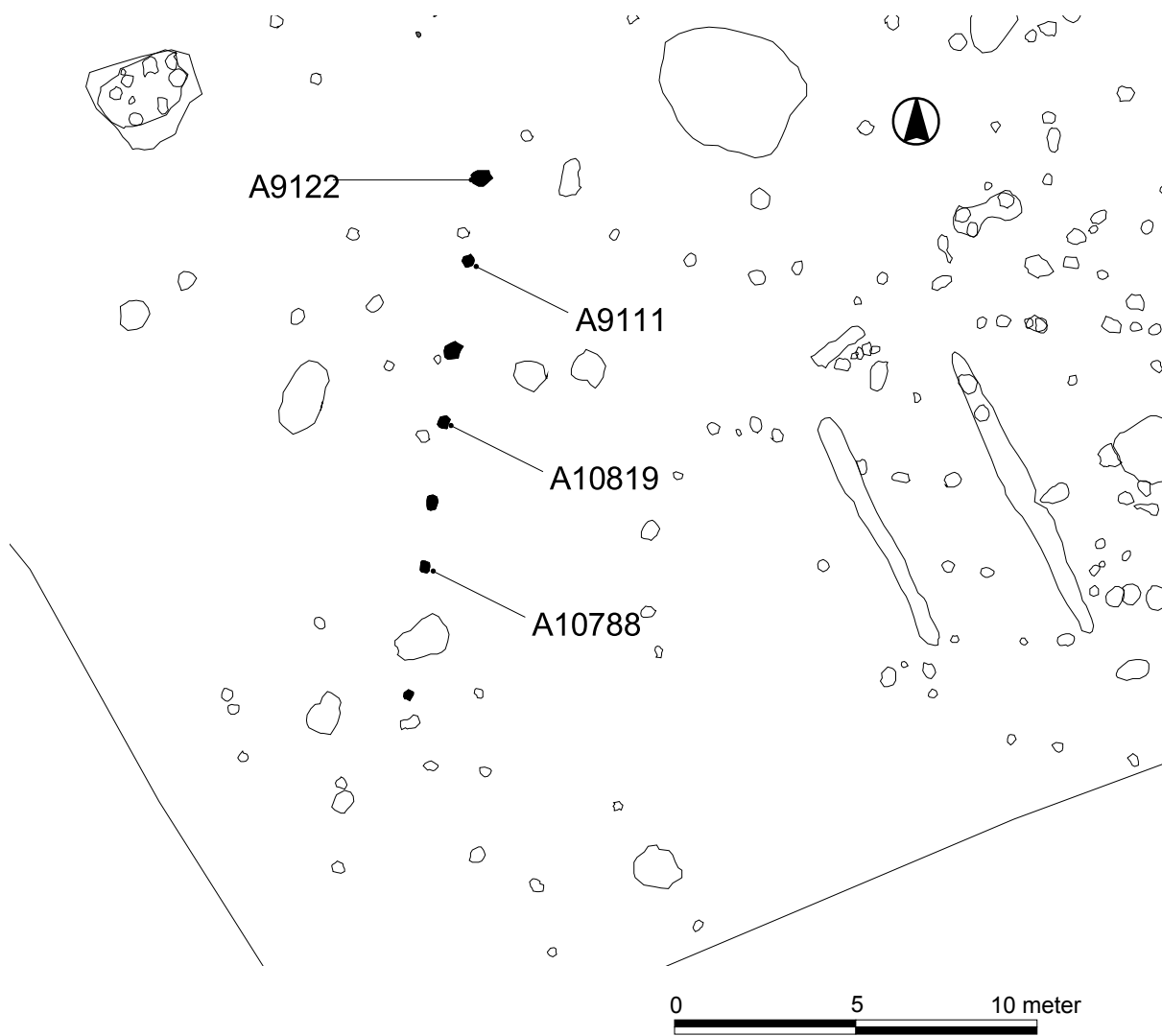
Makro: Oidentifierbara sädeskornsfragment, ärtväxt (sannolikt vicker/vicia)

Markkemi: Generellt låga värden, dock med tydliga förhöjningar av organiskt bunden fosfat

Övrigt: -

Datering: En ¹⁴C-analys i kombination med den tvåskeppiga konstruktionen ger huset en tydlig datering till tidig medeltid.

En tvåskeppig byggnadskonstruktion utan någon som helst bevarade spår av väggar kan kanske låta

Figur 13. Hus 2, skala 1:200.

Figur 14. Hus 2 och där bortom hus 4, sedda mot nordost. Husen är markerade med vita pinnar. Till höger anas också västra hälften av hus 1. Foto: Per Wranning.

som en av arkeologen konstruerad lämning. I fallet med hus 2 var det dock alldeles uppenbart att de sju anläggningarna tillsammans ingick i en och samma lämning. De uppvisade närmast identiska djup och dimensioner och fyllningen utgjordes i samtliga fall av mörkbrun, fet humös sand. Den feta fyllningen i kombination med genomgående påtagligt skarpa nedgrävningskanter gjorde att lämningarna gav intrycket av att vara "yngre, men likväl inte recenta".

1. Spridning av fynd. Ingen av anläggningarna var fyndförande, men i samband med makrofossilanalysen hittades ett (ej analyserat) bränt ben i A9111.
2. Spridning av förkolnade fröer. Då våra analyspengar som redan nämnts var begränsade valde vi att enbart makrofossilanalysera tre anläggningar. A9111, A10819 och A10788 valdes ut, i syfte att erhålla en spridning som täckte hela husets längd. Liksom i hus 1 var det makrofossila materialet försvinnande litet och hjälper oss inte något nämnvärt att tolka byggnadens funktion, än mindre dess eventuella rumsliga funktionsindelning.
3. Fosfat- och MS-fördelningar. Av intresse var dock att alla tre prover innehöll träkol och påtagligt

förhöjda organiska fosfatvärden. De förhöjda värdena är enligt Viklund troligen genererade av gödsel, vilket kan indikera att huset haft någon form av djurhållningsfunktion. Det genomgående inslaget av kol kan tyda på att byggnaden brunnit.

4. Placering av konstruktionsdetaljer. De takbärande stolparna var placerade påtagligt tätt, i en relativt rytmisk intervall. Endast längst i söder fanns en längre intervall. Då denna var närmast exakt dubbelt så lång som de övriga är det inte helt ogrundat att misstänka att här i själva verket saknas en anläggning från en ursprunglig linje med åtta stolpar. Oavsett vilket ger den täta stolpraden intrycket att det inte varit av primär vikt för husets funktion att skapa något större stolpfritt utrymme. Huset ger med andra ord inget intryck av att ha varit ett boningshus. En annan konstruktionsdetalj som kan nämnas är att två stolphål (A9122 och A10819) var stenskodda. Varken de stenskodda anläggningarnas dimensioner eller deras inbördes läge i raden indikerade att de haft någon särskilt belastad funktion i byggnadskonstruktionen.
5. Härdarnas placering. Inga härdar fanns varken i huset eller i dess omedelbara närhet.

Lab. Nr	Anl.nr	Daterat mtrl	BP	Kal 1 Sigma	Kal 2 Sigma
Beta-214788	A10819	Sädeskornsfragment	950±40	AD 1020-1160	AD 1010-1180

Tabell 8. ¹⁴C-datering inom Hus 2

6. Spridning av bränd klining. Inga spår av bränd lera noterades i någon av anläggningarna.

Sammanfattande tolkning

Utifrån fyndmaterial, liksom arkeobotaniska och markkemiska analyser, vet vi allmänt sett att de tidigmedeltida husen haft flera funktioner, likt vikingatidens treskeppiga långhus. Vanligtvis hade bostadsdelen en enskeppig och ekonomidelen en tvåskeppig takkonstruktion. Identiska gårdslämningar har undersökts i andra delar av Halland, framför allt i byarna kring Falkenberg och Laholm (Håkansson 2004b). Utifrån fosfatanalysen samt byggnadens takkonstruktion är det troligt att hus 2 fungerat som stall, kanske kombinerat med andra ekonomidelar. Tillsammans med hus 6 kan den ha bildat en tidigmedeltida gårdsenhet.

5.4.3. Hus 3

Typ: Rännhus med raka ytterväggar

Riktning: Nordväst-sydöst

Dimensioner: 10 x 4,5 meter

Fynd: Yngre rödgods

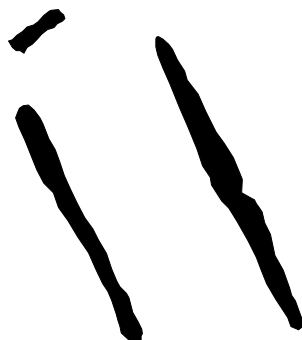
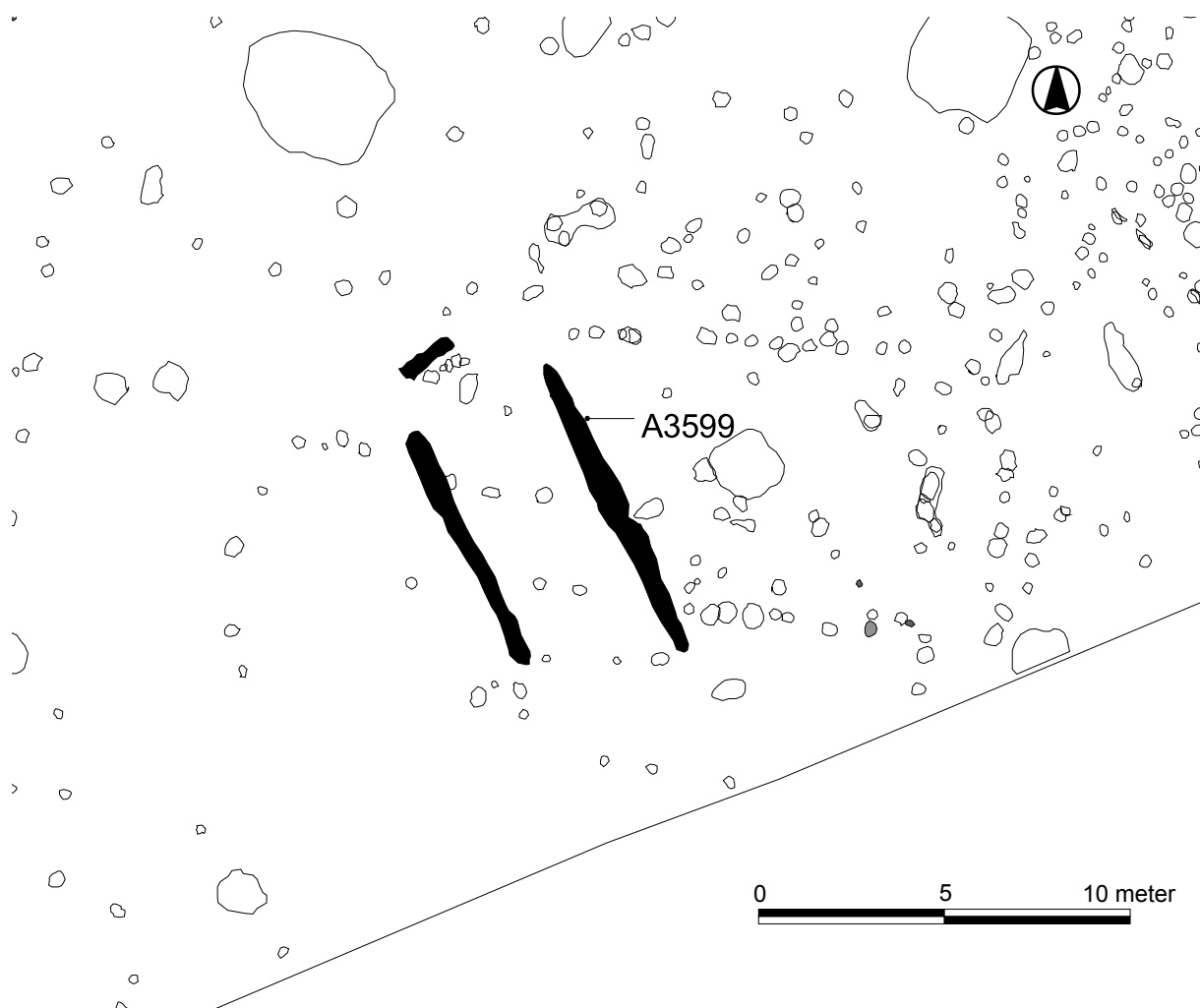
Övrigt: -

Datering: Senmedeltid-nyare tid

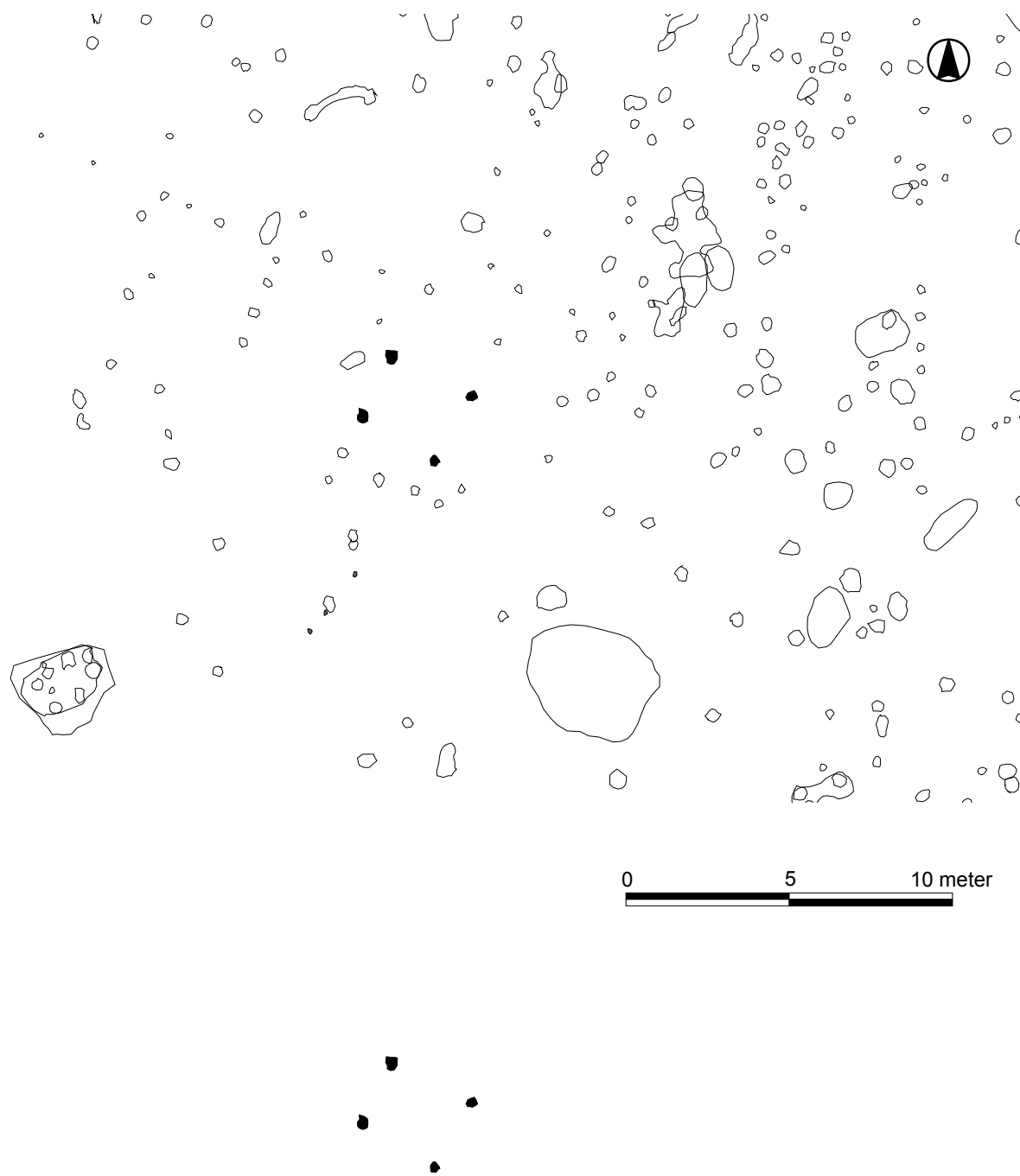
Huslämningen bestod av tre grunda väggrännor. Den östliga rännan (A3599) innehöll fördjupningar i den norra delen, tolkade som stolphål. Rännorna har således innehållit syllstockar som burit väggkonstruktionen, där några väggstolpar varit nedgrävda i marken. Denna typ av konstruktion finns bland annat beskriven i danska lagtexter från 1600-talet (Vensild 1994). I stolphålens fyllningar hittades yngre rödgods. Keramiken är av 1600/1700-tals-typ och daterar sannolikt husets övergivande.

Figur 15. Arbetsbild mot öster. Jonas Paulsson dokumenterar anläggningar i området kring hus 5 (markerat med vita lock). Foto: Magnus Svensson.

Figur 16. Hus 3, skala 1:200..

Figur 17. Hus 4, skala 1:200.

5.4.4. Hus 4

Typ: Fyrstolpshus/stacklada

Riktning: Nordväst - sydöst

Dimensioner: 2,95-3,15 x 2,45-2,65 meter

Avstånd inom paren (innermått, räknat från väst):

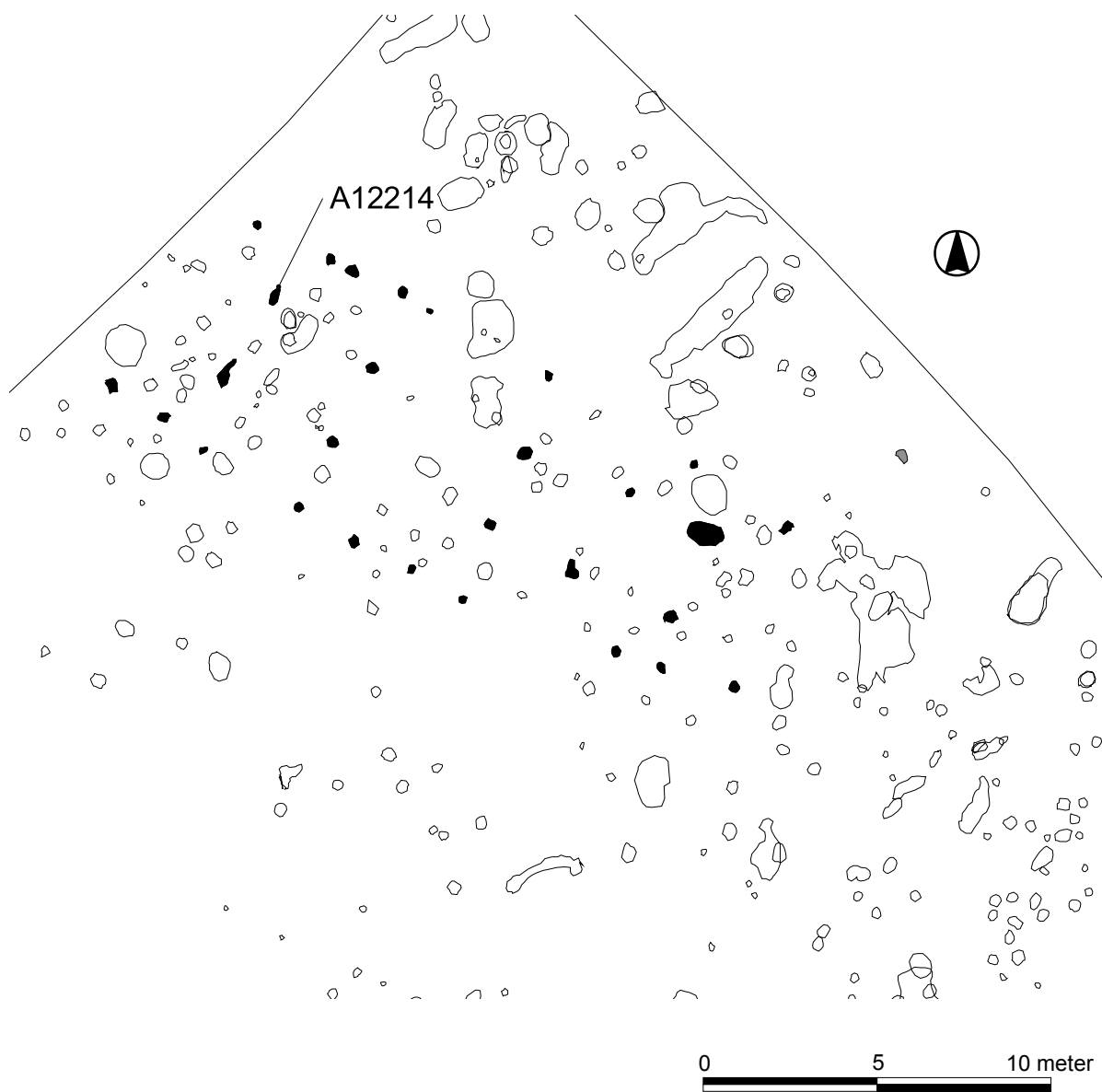
1,65 m, 1,95 m

Avstånd mellan paren (räknat från norr): 2,4 m,
2,25 m

Fynd: -

Övrigt: -

Datering: -

Figur 18. Hus 5, skala 1:200..

De fyra anläggningarna i den svagt trapetsoida byggnaden uppvisade relativt likartade dimensioner och fyllningar. Inga fynd påträffades och inga analyser på anläggningarnas fyllningar har gjorts. Så kallade fyrstolpshus tolkas oftast som att ha varit av stackladekonstruktion, det vill säga de fyra stolparna har varit fundament på vilka en mindre byggnad med upphöjt golv har vilat. Liksom vid föreliggande undersökning har byggnaderna oftast fått stå tillbaka gentemot stora, välbevarade långhus när det kommer till prioritering av analyser. I de fall byggnaderna faktiskt har analyserats har det visat sig att de nyttjats såväl som foderlador och sädesmagasin som fåhus (getter, grisar och kor).

Fenomenet fyrstolpshus dyker upp i boplatssammanhang redan under förromersk järnålder och förekommer därefter i relativt oförändrad form och storlek under hela järnåldern. Det är således mer eller mindre omöjligt att datera en fyndtom lämning enbart utifrån dess utseende. I detta fallet låg byggnaden dock endast lite drygt fem meter sydväst om den nordvästligaste takbärande stolpen i hus 1 (vilket troligen motsvarar max drygt två meter sydväst om hus 1's yttervägg) och var dessutom anlagd i exakt samma riktning. På dessa rumsliga, något darriga grunder kan man hypotetiskt anta att hus 4 utgjort en mindre ekonomibyggnad, uppförd tätt intill boningshusets (hus 1) nordvästra gavelspets på det gemensamma gårdstunet.

5.4.5. Hus 5

Typ: Treskeppigt långhus
 Riktning: Nordväst - sydöst
 Dimensioner: $\geq 17,8$ meter långt, 7,1 meter brett
 Väggar: Svagt konvex stolpvägg
 Antal takbärande par: ≥ 5
 Avstånd inom paren, innermått: (från väst) 2,4 m, 2,1 m, 2,0 m, 2,4 m, 2,05 m
 Avstånd inom paren, yttermått: (från väst) 3,2 m, 2,75 m, 2,7 m, 3,1 m, 3,1 m
 Avstånd mellan bockparen: (från väst) 3,2-3,3 m, 4,7 m, 2,45-2,9 m, 2,45-2,7 m
 Fynd: Keramik
 Övrigt: -
 Datering: Vikingatid

Inom detta nordvästra område av ytan fanns ett flertal djupa och kraftiga stolphål, ställvis av takbärande dimensioner, varav flera sannolikt hade ingått i olika konstruktioner. Det laborerades därför med ett flertal planlösningar i fält, i syfte att klargöra vilka

stolphål som ingått i samma konstruktion. På grund av tidsbrist kunde inte alla stolphål inom detta parti av ytan undersökas, vilket försvårade tolkningarna ytterligare. Det här presenterade hus 5 är endast delvis undersökt och till viss del en skrivbordsprodukt tolkad efter avslutad undersökning, men kan ses som en av de troliga lösningarna. Likväl kan vi inte till fullo slå fast att samtliga dessa anläggningar tillsammans verkligen har utgjort detaljer i en och samma byggnad. Huset förefaller fortsätta mot nordväst utanför undersökningsytan, men av dess konvexa form att döma har dess totala längd uppskattats till cirka 25 meter.

Troligen har ytterligare minst en byggnad legat på samma plats, alternativt är det ett och samma hus som har blivit omsatt ett flertal gånger, men som sagt medgav tidsbristen tyvärr inte att detta utreddes helt.

1,6 gram keramik av A-godstyp (fnr 153) påträffades i ett stolphål till en takbärande stolpe (A12214) i huset västra del. Då flera fragment A-gods/svartgods också påträffades inom hus 1 kan man, i kombination med husens snarlika riktningar och dimensioner, anta att även hus 5 skall dateras till vikingatid.

5.4.6. Hus 6

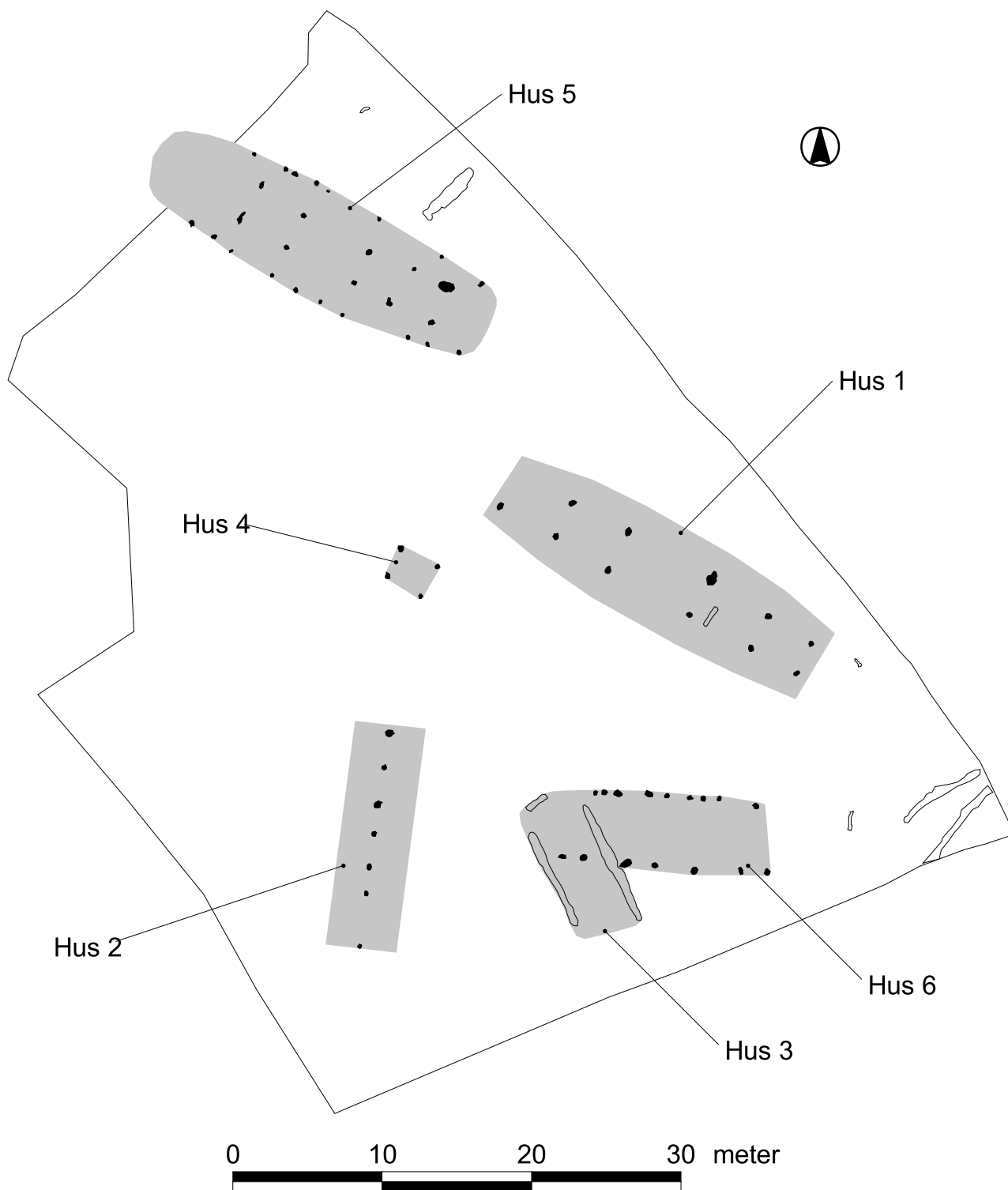
Typ: Enskeppigt hus
 Riktning: Öst-väst
 Dimensioner: Cirka 5x14,5 m
 Väggar: Konvexa
 Fynd: -
 Övrigt: Glaspärlla hittad på husets yta vid avbaning (fnr 21)
 Datering: Tidig medeltid

På boplaten identifierades även ett enskeppigt hus med konvexa väggar, i den södra delen av ytan. Hus-typen är ovanlig i Halland, men i det gammeldanska området förekom den framför allt under perioden 1050-1150 (Skov 1994:141). Den har bland annat påträffats på västra Jylland och kallas där *Margrethebåsbhus* (Bender Jørgensen & Eriksen 1995). Ett nästan identiskt hus undersöktes 2008 i byn Stafsinge utanför Falkenberg. Fynd av Östersjökeramik daterade huset till tidig medeltid (Mattsson 2010).

Avsaknaden av fyndmaterial, samt arkeobotaniska och markkemiska analyser, försvårar tolkningen av husets funktion. Men den enskeppiga konstruktionen pekar på att det rör sig om ett bostadshus. Tillsammans med hus 2 (ekonomibyggnad) antas den ha bildat en tidigmedeltida gårdsenhet.

Figur 19. Hus 6, skala 1:200.

Figur 20. Samtliga identifierade byggnader inom undersökningsområdet. Notera att husens respektive ytor endast är uppskattade. Skala 1:400.

6. Delområde 2A sett ur ett större perspektiv

Det nu undersökta delområdet har frekventerats livligt under långa tider. Fynd och enstaka anläggningar minner om nedslag och verksamhet under såväl mesolitikum som neolitikum, vilket knappast är förvånande när man ser till den tidigare kända fornlämningsbilden i närområdet.

Fokus på undersökningen ligger dock på den bosättning som etableras på platsen någon gång under vikingatidens första hälft. Av allt att döma sker etableringen i en då redan välfrekventerad bygd. Dateringar inom det intilliggande delområde 1A låter oss ana att kontinuerlig bosättning på den platsen har uppstått redan under folkvandringstid och mycket tyder på att det stora gravfältet mellan dessa två boplatstyror senast tas i bruk under vendeltid. Undersökningsområdet ligger mitt i övergången mellan höglänt grusig och väl-dränerad mark och något mer låglänta och vattenpåverkade, torviga jordar. Såväl dessa topografiska och geologiska förhållanden som det faktum att bosättningen etableras i en redan etablerad bygd, gör att vi i viss mån kan stå fast vid vår ursprungliga tolkning att platsen utgör något av ett utkantsområde. Det har dock inte varit fråga om någon perifer och sporadisk verksamhet på platsen utan snarare en fast, långvarig etablering.

Någon gång under äldre vikingatid byggs ett omkring 25 meter långt treskeppigt långhus på platsen (Hus 1). Förmodligen har även en mindre ekonomibyggnad i form av en stacklada (hus 4), samt en brunn ingått på gårdstunet. Frågan kvarstår dock om detta verkligen skall ses som en gård i egentlig mening. Av allt att döma har långhuset primärt varit ämnat för människor och eventuellt i viss mån också för smådjur. Således lyser alla andra funktioner man kan förvänta sig finna på en gård – lador, stall, fähus, loge etc – med sin frånvaro. Avsaknaden av väggar, och därmed även av ingångar, på långhuset gör det betydligt svårare att avgöra vilken sida av huset som varit att betrakta som dess naturliga "framsida". Har denna riktats mot nordost torde det också vara i denna riktning – utanför undersökningsområdet – resten av gårdens byggnader står att finna. Har istället framsidan varit riktad mot sydväst, vilket generellt kan sägas ha varit allra vanligast, är det relativt troligt att huset inte alls har utgjort framhusbyggnad i en egentlig gård, utan snarare haft en helt annan funktion.

Om vi rekapitulerar vad det fanns för brända ben i huset så finner vi snabbt att vissa knappast är att betrakta som matrester. Hunden/hundarna är onekligen

ett märkligt inslag. Hund förekommer dock i minst fyra av de tolv gravar som undersökts inom det intilliggande RAÄ 5. Om vi till detta faktum lägger de markkemiska indikationerna att huset förefaller ha haft kort livslängd, alternativt använts sporadiskt, avsaknaden av sedvanliga ekonomibyggnader, samt närvaron av smycken som oftast först och främst återfinns i gravar är det en inte alltför djärv tolkning att huset primärt har haft någon sorts roll i begravningsritualen. Kanske var det här man förberedde den döde och dennes gravgåvor och medföljande offerdjur? Som ett mycket hypotetiskt långskott kan man i en sådan tolkning även infoga sländtrissorna och brunnen. Det var ju i den nordiska mytologin invid Urds brunn, som de kvinnliga ödesgudinnorna Nornornas hall fanns, och där de med slända spann varje människas och guds livsöden. Nornorna hade således en avgörande roll i människors liv och död. En betydligt mer jordnära tolkning är att djurbenen utgör rester av de djur som vistades i huset när det brann ned.

Ungefär samtidigt som hus 1 var i bruk återfanns också ytterligare ett långhus – hus 5 – med snarlika dimensioner och riktning strax nordväst därom. Huset förefaller ha blivit omsatt flera gånger eller alternativt ersatt med ännu en byggnad i samma läge. Intressant och anmärkningsvärt med denna byggnad är att den av allt att döma har legat omedelbart invid, eller snarare delvis inom det samtida gravfältet (RAÄ 5) nordväst därom.

Därefter, under tidig medeltid, uppförs den tvåskeppiga byggnaden hus 2 och den enskeppiga byggnaden hus 6. Tillsammans har de båda husen sannolikt ingått i en tidigmedeltida, vinkelbyggd gårdsenhet. Även i detta fall har vi dock svårt att dra några närmare slutsatser kring byggnadernas utformning, funktion, livslängd och kontext.

Huruvida fyrstolpshuset hus 4 skall knytas till den vikingatida eller tidigmedeltida bebyggelsen på platsen har inte gått att fastställa.

Den rännformiga byggnaden hus 3 slutligen, uppförs sannolikt som tidigast under senmedeltid, eller kanske troligare under 1600- eller 1700-talet. Vi vet dock med säkerhet att den inte fanns kvar år 1816, då den äldsta kända kartan över området upprättas och området brukas som åker och äng.

Högst sannolikt kommer vi att kunna ta mer slutgiltig ställning kring de nu undersökta lämningarnas egentliga art och funktion när vi också genomfört slutundersökningarna av delområde 1A och därmed erhållit ett såväl i tid som i rum närliggande referensmaterial.

7. Sammanfattning

Fastighetskontoret, Halmstad kommun, planerar ett stort antal nya bostäder i Söndrums kyrkby med omnejd. Med anledning av den stundande exploateringen genomförde personal från Kulturmiljö Halland en arkeologisk slutundersökning av ett drygt 2600 m² stort boplatsoområde med lämningar från såväl neolitikum som yngre järnålder och medeltid. De neolitiska lämningarna utgörs av ett par gropar med ornerade fragment från flera olika keramikkarl. Platsens huvudsakliga lämningar utgjordes dock av två treskeppiga vikingatida långhus, en förmodat samtida stacklada, ett tvåskeppigt och ett enskeppigt tidigmedeltida långhus, samt två brunnar. Platsen skall ses som del av en större kontext, i vilken även det intilliggande vendeltida och vikingatida gravfältet, boplatsslämningarna från yngre järnålder – medeltid och den medeltida kyrkomiljön ingår. Gårdarna förefaller ursprungligen ha centerats kring det hedniska gravfältet och därefter legat kvar vid kristendomens införande och det därmed påföljande förskjutandet av byns religiöst präglade nav i och med kyrkans uppförande och den kristna begravningsplatsens ianspråktagande. Gårdarna kan således teoretiskt sägas utgöra det förkristna rumsliga embryot till Söndrums kyrkby som vi känner den i dag och i historiskt kartmaterial.

Referenser

- Bender Jörgensen, L & Eriksen, P. 1995. *Trabjerg. En vestjysk landsby fra vikingetiden*. Jysk Arkæologisk selskabs skrifter XXXI:I. Højbjerg.
- Carlie, L. 1999. *Bebyggelsens mångfald. En studie av södra Hallands järnåldersgårdar baserad på arkeologiska och historiska källor*. Hallands läns museers Skriftserie No 10. ACTA Archaeologica Lundensia Series In 8°. No 29. Lund.
- Håkansson, A. 2004a. Vad döljs under Steglabacken? Om nya arkeologiska fynd från kyrkbyns äldsta tid. *Söndrums Hembygdsförening 2004*. Halmstad.
- Håkansson, A. 2004b. Sotarp, en vandrande medeltida landsby- om nyetablering av gårdar i mellanhalländsk bybildningstid. *Landskap i förändring Volym 6; Hällplatser i det förgångna*. Arkeologiska rapporter från Hallands Läns museer 2004:1. Hallands Läns museer och Riksantikvarieämbetet. Ödeshög.
- Håkansson, A., Perneby, Å., Wranning, P. 2004. *Söndrums kyrkby. Brandgravar och bebyggelse från yngre järnålder och tidig medeltid*. Arkeologisk förundersökning 2003. Halland, Söndrums socken, Söndrum 3:3, 3:7, 3:8, Bergsgård 1:3, RAÄ 5, RAÄ 98:1-2 och RAÄ 99. Uppdragsverksamheten Halmstad. Arkivrapport.
- Kempfer-Jørgensen, L & Watt, M: 1985. Settlement Sites with Middle Neolithic House at Grödbby, Bornholm. I: *Journal of Danish Archaeology vol. 4 pp 87-100*.
- Lamm, J. P. 1993. Gyllene gåva till SHM. Ett filigransmycke från folkvandringstid, funnet i Söndrums socken, södra Halland. *Formannen* 1993:2.
- Lundborg, L. 1982. Forntiden i Söndrums och Vapnös socknar. *Söndrums hembygdsförening 1971-1981*, s 21-41. Söndrum.
- Mattsson, L. (in print) *Från mesolitikum till tidig medeltid på 100 meter*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2010:4. Halland, Stafsinge socken, väg 747, Stafsinge 5:2, RAÄ 117. Halmstad.
- Munkenberg, B-A. 1996. *Trulstorp – en medeltida gård i Laholms lfs*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1996:8. RAÄ 201, Trulstorp 1:89 och 1:92, Laholms lfs, Halland. Halmstad.
- Ramqvist, P. 1983. *Gene. On the origin, function and development of sedentary Iron Age settlement in Northern Sweden*. Archaeology and Environment 1. Arkeologiska institutionen, Umeå Universitet.
- Sahlgren, J. 1948. *Ortnamnen i Hallands län, del 1*. Lund.
- Skov, H. 1994. Hustyper i vikingatid og tidlig middelalder. Udviklingen af hustyper i det gammel-danske område fra ca. 800-1200 e.Kr. *Hikuin* 21. Moesgård.
- Svanberg, F. 1998. *En okänd gravplats från yngre järnålder i Söndrum. Projektet Järnålderns okända gravar i Halland rapporter 1. Arkeologisk forskningsundersökning i Söndrum sn RAÄ 5 1998*. Halmstad.
- Svensson, M. 2006. *Bronsåldersåker vid Hälldämet*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2006:5. Halland, Skrea socken, Skrea 13:3, RAÄ 193. Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Vensild, H. 1994. Jordgravede stolper, fodtømmer og andre jordnære bygningsforhold i skast Herred 1636-1800. *Hikuin* 21. Moesgård.
- Viking, U., Fors, T. 1995. *Ösarp – Vikingatida och tidigmedeltida agrarbebyggelse i södra Halland*. RAÄ 197, Ösarp 1:21, 2:15, Laholms lfs, Halland. Arkeologisk undersökning. Uppdragsverksamheten Halmstad. Arkivrapport.
- Wranning, P. 2001. RAÄ 195 – Undersökning 1996.

- I: Ryberg, E., Wranning, P. (red.) *Landskap i förändring. Volym 2*. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 106, 162, 193 och 195, Skrea socken, Halland.(sid 37-73). Riksantikvarie-ämbetet/Landsantikvarien. Göteborg.
- Wranning, P. 2007. Nya rön om det äldsta Söndrum. *Söndrums Hembygdsförening 2007*, s. 54-58. Halmstad.
- Ängeby, G. 2002. Söndrums kyrkby. Arkeologisk utredning 2002. Halland, Söndrums socken, Söndrum 3:3, 3:7, 3:8, Bergsgård 1:3, Raä 98. Landsantikvarien, Halmstad. Arkivrapport.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länstyrelsens dnr:	431-965-04
Eget dnr:	2005-83
Uppdragsgivare:	Halmstads kommun, Fastighetskontoret
Utförandetid:	2005-04-25 – 2005-05-31, motsvarande 106 mandagar i fält. Innan det egentliga grävandet inleddes metalldetekterades området i två omgångar, före och efter maskinellt borttagande av grässvålen.
Personal:	Anders Håkansson (fältarbetsledare), Ann-Charlotte Larsson, Jonas Paulsson, Magnus Svensson, Per Wranning (fältarbetsledare). Dessutom deltog även praktikanterna Jenny Johansson från Kultur och kommunikationsprogrammet vid Höskolan i Halmstad och Pernilla Stjernfeldt från kursen i Museikunskap vid Lunds Universitet, samt prao Joel Wranning från Falkenbergs Montessoriskola.
Koordinatsystem:	Lokalt nät 5 gon V
Höjdsystem:	RH 70
Läge:	Söndrums socken, RAÄ 98, Söndrums kyrkby, Söndrum 3:8. Ekonomiska kartan 042 73 (4C 7d). Koordinater Rikets nät 2,5 gon V: X=6286220, Y=1315080
Undersökt yta:	6240 kvadratmeter banades av skiktvis och undersöktes intensivt.
Dokumentationsmaterial:	Den digitala dokumentationen finns tillgänglig i Intrasiprojektet Söndrum200222S (Söndrums kyrkby område 2A). Fotodokumentation skedde med färgfilm och digitala foton. Anläggningar grävdes ut till hälften, en fjärdedel, eller i sin helhet. Alla undersökta lämningar ritades och dokumenterades i fält på millimeterritfilm, Ritningarna har nummer HMAK 4347:1-30 och färgnegativ har fotonummer 2010-00049-2010-00052 och digitala foton har fotonummer 2010-00057. Fynden förvaras på Läns museet i Halmstad och allt övrigt dokumentationsmaterial förvaras i Kulturmiljö Hallands arkiv i Halmstad.
Fynd:	I väntan på fyndfördelning har fynden preliminärt tilldelats accessionsnummer HM:28534:1-226.
Datering:	Fynd från mesolitikum, anläggningar och fynd från neolitikum, vikingatid, medeltid och nyare tid.

**KULTURMILJÖ
HALLAND**

Postadress Kulturmiljö Halland
Bastionsgatan 3
302 43 Halmstad

Tfn 035-19 26 00

Fax 035-19 26 26

E-post kansli@kulturmiljohalland.se

Hemsida www.kulturmiljohalland.se